

מאורות

אורות ישראל
מכללת אקדמית לחינוך

מיסודן של תכלת מורשת יעקב
ומכללת אורות ישראל

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

ברכה על ראיית מלך

מקורות וטעמים לברכה

הברכה על ראיית מלך שייכת לקבוצת ברכות הראייה, היינו אותם ברכות שאדם מברך כאשר הוא רואה תופעה יוצאת דופן. חלק מהתופעות הללו, כמו למשל ברכה על ברק, שייכות לכוחות הטבע, וחלק מהתופעות נוגעות לבני האדם, כמו למשל ברכה במקום שנעשו בו נסים לישראל או על ראיית חכם גדול מישראל.

ברכות הראייה הן ברכות מדברנן (מסכת ברכות דף נח). מה היסוד החינוכי העומד מאחורי ברכות אלה? דומה כי יסוד זה קשור לשם האדנות האלוקית – אלוקים – שפירושו: הוא בעל כל הכוחות כולם. היינו, שם אלוקים אומר שכל מה שנמצא בעולמנו מקורו בגורם אחד, והוא אלוקים שהוא בעל כל הכוחות.

היה לכאורה מקום לחשוב שלחלק מהדברים שאנו רואים במציאות יש קיום עצמאי מנותק ונפרד מהקב"ה. לכן קבעו חז"ל את ברכות הראייה, כדי שהמברך יצהיר בברכתו כי כל התופעות שבעולם, ובכללן גם זו שאליה הוא מתייחס, נוצרו על ידי הקב"ה שהוא בעל כל הכוחות. באופן ספציפי יותר כל שליט מלך בן אנוש שולט בכוח הניתן לו על ידי הקב"ה. בלי כוח זה אין שום משמעות לשליט או לשלטונו.

סיבה נוספת לברכה זו היא שבתקופות קדומות כאשר אדם רגיל היה רואה מלך בשר ודם שיש לו כוח, עצמה ושלטון ללא מיצרים, כולל הכוח להמית (דין מלכות) או להחיות (מתן חנינה), ראייה של מלך כזה הייתה יוצרת סערת רגשות גדולה. גם היום, כשברוב המדינות המתוקנות כבר אין את אימת המלכות, עדיין נותרה ההתרגשות במפגש עם שליט. לכן תיקנו חכמים לומר ברכה שתבטא מחד גיסא, את אמונתנו כי כל כוחו של מלך זה הגיע לו מאת ה', ומאידך גיסא, תבטא את אמונתנו בתורתנו הנצחית ובנותן התורה.

ברכת הראייה מתייחסת הן לראיית מלך ישראל הן לראיית מלך מאומות העולם שאינו בן ברית. אולם יש הבדל בנוסח הברכה. על מלך ישראל אומרים: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שחלק מכבודו ליראיו", ועל מלך גוי אומרים: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שנתן מכבודו לבשר ודם".

ברכה דומה לזו מברכים כאשר רואים חכם: על חכם מישראל מברכים: "שחלק מחכמתו ליראיו", ועל ראיית חכם מחכמי העולם מברכים: "שנתן מחכמתו לבשר ודם".

הברכה נאמרת רק אם לא ראה את השליט או את המלך במשך שלושים יום לפחות. לצורך עניין זה אין הבדל אם מדובר במלך במלכה.

דומה שהסיבה העיקרית להבדל בנוסח היא שישראל הדבקים באלוים ויראים אותו נחשבים כחלק ממשו מהקב"ה. לכן הברכה על חכם או על מלך ישראל מבטאת את הקרבה בין ישראל לאביהם שבשמים, את היותם "חלק" מהשם יתברך. לעומת זאת, הגויים מנותקים מהקב"ה ולכן הברכה "שנתן" מבטאת שהחכם או המלך הם ישות עצמאית נפרדת שאינה חלק מהאלוים, אלא זכתה לקבל מתנת חכמה או שררה שמקורה אלוים אך היא מנותקת מהקב"ה.¹

מבחינה רעיונית מעניין לראות את דברי הראב"ד² הקובע כי ברכות אלו הן ברכות שאינן קבועות, אלא תלויות במאורעות ולפעמים אפילו במקריות. בכך מחדש הראב"ד חידוש כפול:

א. ברכות אלה כמו כל ברכות הראייה הן רשות ולא חובה. זו אפשרות הניתנת למעוניין בכך להזכיר את שמו של הקב"ה בהקשר למאורע מסוים;

ב. בברכות הראייה אין מזכירים שם ומלכות. דבריו של הראב"ד לא נתקבלו להלכה על ידי הרמב"ם והשולחן ערוך.

שאלה מעשית העולה מקביעה זו היא אם מדובר כאן במצווה פסיבית התלויה במקריות המפגש עם המלך או שיש לזוים באופן אקטיבי מפגש כזה ובעקבותיו לזכות בברכה.

חכמים קבעו כי יש מצווה ללכת ולראות פני מלך. א"ר יוחנן לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפי' לקראת מלכי עובדי כוכבים שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עובדי כוכבים (בבלי. ברכות נח ע"א).

כפי שמדגיש הרב יהודה זולדן, המטרה על פי רש"י היא שלעתיד לבוא אם אדם יזכה לראות מלך ישראל, יבחין מה רבה גדולתו על מלכי האומות, ואילו על פי הירושלמי (ברכות פ"ג ונזיר פ"ז) "מצוה לראות גדולי מלכות. לכשתבוא מלכות בית דוד, יהא יודע להפריש בין מלכות למלכות". היינו, ההבדל אינו בין מלך ישראל "מן השורה" למלך עכו"ם, אלא בין האידיאל של מלכות בית דוד הנצחית ובין מלכויות אחרות.³

כן נראה שמטרת המצווה – מטרה המאחדת הן מלך ישראל הן מלך עכו"ם – היא שההולך לפגוש מלך יכיר ויתפעל מכוח הכבוד שבשררה ומתוך כך יאמר לעצמו אם זו שררת בשר ודם וכבודו, הרי זה כאין וכאפס לעומת מלכותו של הקב"ה כבודו ושררתו. מתוך כך תגדל יראת השמים שבו.

ד"ר ויטלא ארזי

ראש ההתמחות לאנגלית

² הרב אביהוד שוורץ ב.

http://www.etzion.org.il/vbm/archive/yomyom/dafyomyomi/2_01_2-09-24.php

³ יהודה זולדן, "ראיית פני מנהיג וברכתו", תחומין כ (תש"ס), עמ' 130-119.

¹ לפי מקור חיים השלם, הרב ח"ד הלוי, חלק ב, פרק צה, סעיף יא.

המן הגדיל במידת כפיות הטובה: "וכל זה איננו שווה לי כי מרדכי היהודי יושב בשער המלך". הכול היה לו להמן: עושר, כבוד שלא היה כמותו, בנים לרוב. אבל הכול אינו שווה כי יש יהודי אחד בכל העולם שלא משתחוה לו. לפיכך כל מה שאלוקים נתן לו כבר אינו שווה כלום. מחיית עמלק פירושה מחיית המידה המגונה הזו של כפיות הטובה כדי לטהר עצמנו לקראת חג הפסח המסמל את מידת הכרת הטוב לה' על שהוציאנו מבית עבדים.

שורש כפיות הטובה

הרב דסלר מסביר שאם אני מכיר טובה אני הופך להיות משועבד לאותו אדם שממנו קיבלתי טובה, מפני שכל עוד לא השבתי לו על כך אני אסיר תודה. טבעה של נפש רעה היא לא להשתעבד לשום אדם או מסגרת, לכן הוא מעוניין לכסות את הטובה ולהיות כפוי טובה (לכפות = לכסות), לדחוק זאת.

מסופר על הגר"א מוילנא שהיה מחלק אבן קטנה לכל מי שעשה לו טובה עד שהעז פניו אחד מן היהודים ושאלו לפשר העניין. אמר לו הגר"א: הטבע שבאדם מושכו לפעמים לכסות על הטובה, לכפור בה ולהשיב רעה תחת טובה. מוטב שירוק עליי אבן קטנה ולא אבן גדולה.

ליל הסדר – ליל ההודאה

אנו מפרטים רבות בהגדה את טובותיו של הקב"ה שעשה עמנו כדי לחזק את הנקודה היסודית הזו של הכרת הטוב לה' יתברך כימים ההם בזמן הזה. לצערנו, עדיין יש בנו יצר הרע של טומאת מצרים וממילא נהיה אסירי תודה כאשר נצא בכל שנה מחדש מטומאת מצרים ונזכה לחירות הגדולה, היא הדבקות התמידית בה'. יהי רצון שנזכה לה גם השנה ויקיים בנו "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה".

שירה עטר

סטודנטית במסלול לחינוך מיוחד ובהתמחות לאנגלית
ובמכון לחינוך ואמונה בימינו

ה' אוסר על בני ישראל להילחם במצרים: "ה' יילחם לכם ואתם תחישו". למה? מדוע לא נשיב למצרים מלחמה כמו שנלחמנו בעמלק? כמה עוול עשו לנו המצרים, השליכו בכל יום שלוש מאות תינוקות ליאור (שמות רבא א, לד), רדו בנו בפרך ועוד. למה להחריש? ויותר מכך, התורה מצווה אותנו: "לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו". אפילו לחוש סלידה ושנאה כלפיהם איננו יכולים?

יסוד בהבנת מידת הכרת הטוב

ניתן ללמוד מכאן את עניין מידת הכרת הטוב של ישראל למצרים. הכרת הטוב אין פירושה שעליי להודות שהכול מושלם לפי דעתי, היינו להעריך ולהוקיר רק מציאות מושלמת או להודות לאדם שעשה למעני רק טוב ולא רע כלל וכלל. אלא הכרת הטוב פירושה להכיר ולהבחין בטוב גם כשהמציאות אינה מושלמת או אפילו רחוקה מלהיות מושלמת. גם אז נתחייב להכיר את הטוב באותה מציאות ולהדגיש אותה. הקב"ה מלמד את עם ישראל יסוד גדול כשיצאו לחירות: אתם לא יכולים לפגוע במצרים מפני ששימשו לכם אכסניה בשעת הדחק (עיינו רש"י, דברים כג, ח).

פורים כהכנה לפסח

עמלק מסמל את הפך הכרת הטוב. הוא זה שהיה צריך לשאת בנטל כי הוא היה חלק מהגזרה של "ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה", כי גם הוא היה מזרעו של אברהם שעליו נגזרה הגזרה בברית בין הבתרים. בבראשית (לו, ו) כתוב: "ויקח עשו את נשיו ואת בניו [...] וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו". מוסיף המדרש (בראשית רבה פרק ב, סימן יג): "רבי אלעזר אמר מפני שטר חוב כי גר יהיה זרעך". לא די שעמלק לא בא לשאת בנטל בעבודת מצרים וברח מפני יעקב אחיו. הוא גם המתין לישראל בסיום השעבוד ביציאה ממצרים כדי להילחם. זו כפיות טובה בשיא תפארתה.

במעגלי העם היהודי

אמנות לטיפול במחלוקות דת ומדינה בישראל

ברוריה מכמן

אמנות חברתיות שמטרתן להסדיר את המחלוקות בין חילוניים לדתיים הן תופעה חדשה שראשיתה בסוף שנות השמונים של המאה העשרים. האמנות הן ביטוי לתחושות שהסדרים הפוליטיים שהיו בעבר אינם עונים עוד על צרכי ההווה ושהשעשוע הדתי-חילוני נמצא בתהליכי חרפה חמורים.

- ראשונה הייתה בשנת 1998 האמנה היהודית-חברתית של הקיבוץ הדתי. צוות בין-קיבוצי המורכב מנציגי שלוש התנועות הקיבוציות (תק"ם, הקיבוץ הארצי והקיבוץ הדתי) מתחיל לנסח אמנה להסדרת החיים המשותפים של הציבור הדתי והחילוני בארץ. היא התמקדה בשלושה היבטים: שבת ומועדי ישראל, המעמד האישי והיחס לתנועות הלא-אורתודוקסיות.
- באותה שנה הוצעה אמנה בנושא דת ומדינה על ידי תנועת "מימד", עמותת "דרכים" וחברי הכנסת דאז פרופ' אלכס לובוצקי וד"ר יוסי ביילין. כמו מסמכים רבים שנכתבו ונחתמו אחריה בנושא דת ומדינה נכשלה האמנה במבחן המימוש המעשי, היינו בשינויי חקיקה או בהחלטות ממשלה. למעט החלטות ממשלתו של אהוד ברק להקים את "מועצת יחיד שלידי בית נשיא המדינה" אף אחת מההצעות המופיעות באמנה לא קיבלה אישור פרמלי כלשהו.
- בשנת 2000 נחתמה על ידי הרב יואל בן-נון והמשפטנית פרופ' רות גביון אמנה שהתמקדה רק בנושא השבת.
- באותה שנה יזם ישראל הראל, יו"ר מועצת יש"ע לשעבר, את ההידברות בין המשפטנית פרופ' רות גביון לרב יעקב מדן (כיום ראש ישיבת הר-עציון) והחל תהליך ארוך להכנת מסד לאמנה חברתית חדשה בין דתיים לחילוניים בישראל. האמנה מציעה פתרונות קונקרטיים לתחומים כמו חוק השבות, אזרחות, מרשם וגיוור; נישואין והתרת נישואין; שבת וכיו"ב. פרופ' גביון והרב מדן הגיעו להסכמות במגוון רחב של נושאים השנויים במחלוקת. על החיסרון של היעדר ייצוג לקבוצות אחרות חיפו מחברי האמנה באמצעות הבאת פרטי ההסכמות בפני קבוצת ביקורת של אנשי ציבור, לצורך קבלת היזון חוזר. חלק מהשגות קבוצת הביקורת שולבו בנוסח האמנה.
- מן הראוי לציין שרוב האמנות, גם אם חלקן עוררו הזדהויות ציבוריים, לא הביאו לשינוי מעשי במדיניות הציבורית הישראלית.

מקורות

- דרומי, א' (עורד), **שבת אחים יחסי חילוניים-דתיים: עמדות, הצעות, אמנות**, המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים 2005. (עיינו במיוחד במאמרו של כהן, א' "אמנות להסדרת יחסי חילוניים ודתיים: ניסיונות הסדרה ציבוריים לנוכח כישלון פוליטי", עמ' 365-383)
- רביצקי, א', "דתיים וחילוניים בישראל", בתוך: אהרוני, ש' ואהרוני, מ' (עורכים), **אישים ומעשים בישראל: ספר היובל**, מקסם, 1998
- אתר אמנת גביון-מדן: <http://www.gavison-medan.org.il/general/?did=273>